

A MAGYAR HUN-HAGYOMÁNY S A HUN-MAGYAR AZONOSSÁG KÉRDESE. A magyarságot az a mozgási szabadság, melyet a kiegyezéssel nyert, a maga erejére és helyzetére nézve meglehetősen hamis illúziókba ringatta. Egy világnép fölényes optimizmusával engedte át magát az élet minden vonatkozásában a liberalizmusnak. A magyar politikai liberalizmussal rokon szellem hatja át a hetvenes évektől kezdve a magyar tudományt is. A világszerte uralkodó tudományos pozitivizmus, a tény-imádat, nálunk valami sajátos önellenes, érzelmi irányzattal párosult. A nemzet évtizedeken át nemcsak a politika, hanem a tudomány terén is mindent elkövetett tőkési eltékozlására, és a tudományt is sikerrel használta fel arra, hogy minél hamarabb kifossa magát az azokból az értékekből, amelyek másokkal szemben előnyt nyújthattak neki. Az önkicsinylésnek így kifejlődött hajlama eleve illúzió, csalóka delibábnak fogott fel mindent, ami nemzeti szempontból kedvező vagy hizelgő, s a tudománynak kötelességül írta eléje, hogy leszámoljon az ilyenekkel.

Ennek a több évtizedes tudományos irányzatnak az „igazságai“ veszedelmesen beleették magukat köztudatunkba. Tanulságul szolgálhat rá a következő eset. Kitűnő nyelvtudóunk, Németh Gyula a minap előadást tartott Debrecenben. Azt mutatta ki, hogy a város neve eredetileg török személynév, s ebből következett, megalapítói szintén Árpád-kori törökjeink közé tartozhattak. S a közönség jelentékeny része kételkedve fogadta a fejtegetést, mert hát... a tudósok eddig Debrecen nevét szlávoknak tartották, és az, hogy a magyarságnak a törökséghez legalább is annyi köze van, mint a szlávokhoz... illúzió.

Szerencsére a nemzetnevelésre elsősorban hivatott tudományosak közül a történetírás és nyelvészet már kigyógyult az illúzió-üldözésből, s a kormányozható tárgylagosság pózá-

ból felszabadulva, mindkettő egyre hatalmasabb lépéseket tesz ősi múltunk problémáinak megfejítése felé.

Az új irányzatnak, amely hisz a tudományban és hisz a magyarságban, egyik zászlóvivője a történet-tudomány terén Hóman Bálint. Az érzelmi hivatottság mellett tehetsége a bonyolult és hézagos tárgykörök mesterévé predesztinálja. Kivételes terjedelmű ismeretkészletnek feltétlen ura. De az anyagi tudással szerencsésen párosítja azt a bátorságot, amely a fantázia fénycsóvjával deríti fel a kutató elme számára az igazság felé vivő ösvényeket. Mély intuícióval ragadja meg az adatok értelmét; biztos logikával kapcsolja össze azokat, vagy hidalja át a köztük levő hézagokat. Nem sülyed bele az aprólékos részletekbe, hanem könnyedén lendül fel az összefoglaló gondolatok magaslataira. Egyéniségében nyoma sincsen a tekintélyeskedésnek. Értekei teljes tudatában óvakodik az igazságot a maga számára monopólium gyanánt kisajátítani, mert arra törekszik, hogy az igazság és nem az ő igaza győzedelmeskedjék. S ezt könnyen teheti, mivel a kettő csak kivételesen nem esik össze. Elsőrendű konstruáló erő; önmagukban szilárd, kifelé ellenálló szerkezetek alkotója. Pompás dialektikája a figyelmet folytonosan leköve tartja, anélkül, hogy legesekélyebb mértékben is fárasztana, s ezt főképen azal éri el, hogy gondolatmenetének fordulónál nem mulasztja el az eredményeket tömören és szabatosan összegezni.

Ilyen jelességek termékeként lesz mindkét műve, amelyet most hozott nyilvánosságra, rendkívül fontos mérföldkő azon az úton, amelyet járva nem kellemetlen vagy káros káprázatok után bukdaesolunk, hanem kedves valóságokat tudhatunk meg öseinkről.

„A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszarmazói“ és „A magyar hún-hagyomány és hún-monda“ című könyvei

majdnem egyszerre jelentek meg a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt. A két könyv szervesen összefügg egymással. A bűvárlati anyag, a problémák és megoldási szempontok jórészt azonosak vagy keresztveződnek bennük. Ez alkalommal a hún-vonatkozású művel foglalkozunk, melynek az eredményei különösen igényt tarthatnak a közérdeklődésre. A Gesta-tanulmány ismeretetésére majd későbbi alkalommal térünk rá.

A hún-hagyomány és hún-monda tárgyalásához bevezetésül Hóman a kérdés történetét foglalja össze igen világosan; egyúttal beható, tárgyilagos kritikáját nyújtja a különféle irányzatoknak s ezeken belül az egyéni nézeteknek, amelyek idestova két század óta kavarnak ezen a területen. A haladásra alkalmas irányt — hangsúlyozza Hóman — Gombocz Zoltán jelölte ki. Gombocz a saját és mások — főképen nyelvészeti — kutatásainak következtetésében rámutat a magyar nép finn-ugor alapelemének bolgár-török elemekkel való keveredésére, és a hún-hagyomány magvát a két elemből ethnikai egységgé olvadt magyarság hún nemzetiségi tudatában találja meg. Zichy Istvánnak és Németh Gyulának újabb eredményei, melyek szerint a bolgár-magyar keveredésen kívül a hún-bolgár kapcsolattal is számolni kell, még szilárdabb alapot teremtettek Gombocz véleménye alá. Így a hún-probléma középpontjába újra a hún-magyar történeti kapcsolatnak nyilvánvaló ténye került, s ezzel a hún-kérdés negyvenöt évi kényszerű száműzetés után ismét elfoglalta helyét a magyar történettudomány alapvető problémái sorában.

Ebből kiindulva Hóman biztos irányvonalakkal határozza meg módszerét, amely az anyag természete, valamint az előmunkálatok jelen állása mellett valóban a legnagyobb lépéssel vihet előre bennünket a kérdés megoldása felé. A hún-magyar azonosság kérdésének történeti gyökerei vannak, s a hún rokonságra vonatkozó hagyományokat és mondákat történeti jellegű művek tartalmazzák. Tehát a hún-probléma revíziójánál az időrendi, s ezzel a

logikai elsőség a történettudományt illeti meg. Az ő módszertanával kell megrögzíteni előbb a pontok egész sorát a kérdések e nagy káoszában, hacsak a filológia és a folklóre ingoványra nem akarnak építeni.

Hóman Gesta-tanulmányában megállapítja, hogy összes középkori kútfőink törzse a Szent László-kori Gesta Ungarorum. Ennek a leszármazói egyfelől a Somogyvári Krónika családjának nevezhető kútfőcsoporton kívül Anonymus, másfelől a Kézai Simon Kún László-kori alkotására visszamenő XIV. századi és későbbi krónikáink valamennyien.

A Somogyvári Krónika családja és Anonymus kivételével az összes krónika-változatokat a hún történet vezeti be. Ez a „primus introitus“, vagyis a magyarok első bejövetele, a Hún-krónika. A kútfő-kritika megállapításai szerint a Gesta elé csatolt Hún-krónika különálló, egységes mű, a Gestát átdolgozó XIII. századi írónak, azaz Kézainak az alkotása. Hóman a Hún-krónikának és a Szent László-kori Gestára visszavezethető kútfő-változatoknak összehasonlításával kideríti, hogy a Hún-krónikának főforrása a folytatólagos magyar krónikával egyezően a Gesta. Írója a hún történet mozzanatainak nagy részében a Gestából ismert magyar történet részleteinek megismétlését vagy átirását adja, és ezt bővíti ki helyenkint idegen forrásokból kölcsönzött elemekkel. Tehát mint a hún-hagyomány és hún-mondák forrása igen kevésbé jöhet számba. A hagyomány felderítése szempontjából csupán azok a részletei esnek latba, amelyekben Anonymusszal és az ő-Gesta egyéb leszármazóival összevág. Ezek a közös részletek ugyanis a XI. század-vegi Gestában írásba foglalt hún-hagyományt őrizték meg.

Az ő-Gestától tovább származtatott hún vonatkozások a következők:

1. A hún és magyar azonos nép.
2. Árpád egyenesági ivadéka Attilának és rajta keresztül Magyaroknak; tehát Attila országa jogos örökségként szállt reá és utódaira.
3. A székely nép mint Attila népének a töredéke csatlakozik az Attila földjét visszafoglaló magyarokhoz.
4. Attila a rómaiaktól elfog-

lalt Pannóniában római romokon építette fel városát, melyet a magyarok Budavárnak, a németek Ecilburgnak hívnak. 5. Attila mellékneve „Isten ostora (flagellum dei). 6. Attila halála után Pannóniának, mint a rómaiak legelőjének lakói a vlahok, azaz a rómaiak pásztorai; az ország más részein bolgárok, szlávok és görögök élnek.

E vonatkozások leglényegesebbike, valójában gyökere a hún-magyar és a hún-székely azonosság gondolata. Hóman rendkívül széleskörű vizsgálódás alapján megállapítja, hogy a XI. század második feléig nyugaton és Bizáncban, egy-két kellően indokolt kivétellel, ismeretlen volt a hún-magyar azonosság gondolata. Ebben a korban a külföldi történetírók közül többen — még pedig éppen a legműveltebbek és legkedveltebbek — határozottan megkülönböztetik a magyarokat a valamennyiük szerint azonos húnoktól és avaroktól. A hún-magyar azonosság gondolata idegen népeknél csak akkor kezd terjedni, midőn már a magyar hún-hagyomány megléte is kimutatható: a XI. század közepe óta. A gondolat forrását tehát Magyarországon kell keresnünk. Azonban nem lehet az uralkodó család vagy a nép érdekében készült genealógiai koholmány, még kevésbé lehet az a hún-székely azonosság. A XI. századi Gesta írójának keresztény világfelfogása, történeteszemlélete ellentmond ilyen feltevésnek.

Keletről hozott történeti tudatban gyökerező ősi hagyomány ez: a magyarságba olvadt bolgár nemzetségek hagyománya, amelyek hiteles történeti adatok szerint Attila fia, Irnik (Ernák), uralma alatt együtt éltek a Pontus-Kaukázus tájain egyes keletre visszaköltözött hún törzsekkel. Igen fontos, hogy a hún-hagyomány elsősorban az Árpád-család, vagyis a Magyar-nemzetség genealógikus hagyományaként jelentkezik: tulajdonképpen nem az egész magyar nép, hanem az Árpád-család az ivadéka Attilának és Magyaroknak, s ezen a réven lesz a hún annyira egy a magyarral, hogy a Gesta és utána Anonymus feleslegesnek tartják külön nevén mint hűnt említeni. Ennek az eredetében genealógikus hagyománynak eleme a

bolgár (Belár) Dula-nemzetiséggel való rokoni összeköttetés emléke is.

A magyar hún-hagyomány a IX—XI. században új történeti elemekkel bővült. Így illeszkedett hozzá a hún-székely azonosság gondolata; pedig ez a székely népnek a magyar hún-hagyománytól független, s ugyan-csak történeti tudatban gyökerező hagyománya. Hasonlóképpen X—XI. századi járulékok az örökség jogcíme, az „Isten ostora“ és Attila városa.

Feltűnő az új hazában tovább bővült hún-hagyománynak minden költőiségtől ment, történeti jellege. Ennek pedig az a magyarázata, hogy nem hatolt be a népköltészetbe, hanem a genealógiailag elsősorban érdekelt uralkodó család őrizte meg, és főképpen mint ennek az uralkodó családnak a történetírója foglalta művébe a Szent László-kori Gesta szerzője.

Hóman a hún-hagyomány problémáinak tisztázása után azt a kérdést vizsgálja, vannak-e a XIII. századi Hún-krónikában fenntartott hún történetnek olyan részletei, amelyek az élő mondára mennek vissza, és ha vannak, hol és mikor keletkezett ez a monda, továbbá mi volt a tartalma. Erre nézve azt az eredményt vonja le, hogy a Hún-krónika a maga egészében Kézainak a tudákos alkotása, mivel a mondai részletekben sem láthatunk mást, csak írott forrásokon alapuló kompilációt. Kézai ezt az anyagát Jordanes és Viterbói Gotfrid műveiből, azonkívül a Szent László-kori Gestából vette, illetőleg írta át, s alig egy-két helyen merített a német hőseposzból, a Nibelung-énekből.

A külföldi forrásoktól független, de a XI. századi Gestára visszavezethető részletekre nézve Hóman elhárítja azt a lehetőséget, hogy egy ősi magyar hún-monda mozzanataiként éltek a nép ajkán, s innét kerültek magyarra váltva a Gestába, míg Kézainál ismét visszanyerték hún vonatkozásukat. A csodaszarvas, az Attilát fenyegető kardos ember a Szent László-mondakörhöz tartoznak és már az ő-Gestában a „kegyeskirály“ személyéhez fűződnek. Az „Isten ostora“ a X—XI. századi nyugati kereszténység közfelfogásából alakult jelzője a pogány magyarok-

nak. „Attila városa“ X—XI. századi fikciós, koholó névadás, amely az uralkodó család birtoklási jogcímének a megerősítését célozza. A nőrablás a magyar nép, illetőleg az Árpád-nemzetség honfoglalás előtti eredetmondája. Lényegében ez sem hún-monda, bár a hún-magyar azonosság, az Attilától való leszármazás, a Dula bolgár királyi családdal való rokonság emléke, valamint a Magyar, Dula, Belár és Attila nevek, vagyis a magyarság legősibb történeti hagyományai ezzel a mondával összeszövődve jutnak el a keresztény korba. Az „Isten kardja“—ról középkori hazai forrásaink mit sem tudnak, de Hersfeldi Lambert, XI. századi német krónikás, az 1071. év eseményei során elmondja Attila kardjának történetét, amelyet I. András özvegye hálából Nordheimi Ottó bajor hercegnek ajándékozott. Ez az adat tehát azt tanúsítja, hogy a kard-monda a XI. században hozzátartozott az Árpád-nemzetség hagyományához; de hogy keleti hún örökség-e, vagy már az új hazában támadt bővitmény-e, az nem dönthető el. Az újkori székely Csaba-monda a Szent László-mondakörből kiágazó, vagyis eredetében magyar mondanak látszik. A Csaba hazatérésére vonatkozó XIII. századi székely közmondás indítékai, sőt maga a Csaba név is XI—XIII. századi forrásaink szerint eredetileg magyar mondákbá nyúlnak vissza, és csak később kerültek át ezekből a székely néphagyományba.

Hóman fejtegetéseinek végső eredményeként megállapítja, hogy középkori forrásaink nem jogosítanak fel arra a feltevésre, mintha a XI—XIII. századi magyarok ajkán — akár egységes költői kompozíció, akár egymástól független népének alakjában — Attila és húnjai nevéhez fűződő ősi hún-mondák vagy éppen egész mondakör élt volna. Ha a korábbi századokban voltak is Attila alakja körül kikristályosodott magyar mondak, ezek a honfoglalás, kalandozások és királyság korabeli események meg hősök körül kialakult mondak mellett már a IX—XI. században háttérbe szorultak. Tehát hún-monda abban az értelemben és oly terjedelemben, mint folkloristáink és filológusaink

nagy része hirdeti, nem élt, illetőleg bebizonyíthatatlan, hogy élt a magyar népnél. E hit elvesztéséért azonban kárpótól bennünket az ősi történeti hún-hagyomány, a hún nemzetiségi tudat létezésének és a hagyományt fenntartó eredetmonda hitelességének beigazolódása.

Pais Dezső.

JÓKAI „MUNKATARSAI“. Mikor tárgyainak kifogyhatatlan változatossága került szóba, a nagy regényíró szívesen hivatkozott közönsége támogatására. Ismerősei közül főképp Deák Ferencet és Nyári Pált emlegette olyanokul, kik továbbfejlesztésre alkalmas esetek elbeszélésével könnyítették meg számára a mesekitalálás néha keserves perceit. Sokan állítólag kéretlenül is elhalmoztak ötletekkel, adatokkal, melyeket aztán idők folyamán belátása szerint használt fel.

Természetesen minél nagyobb becsvággal készült a mű, melybe belefogott, annál több gondnal történt az anyaggyűjtés. Erről különben néha a regényekhez írt tájékoztató sorok is elárulnak egyetmást. Példa erre *És mégis mozog a föld* c. munkája is, mely a XIX. század elejét jelentő, ú. n. reform-kor irodalmi vezető alakjainak küzdelmes sorsát pergeti le előttünk változatosan színes képekben. A Toldy Ferenchez intézett ajánló sorokból kitűnik, hogy mikor Jókai e regénye megírásához fogott, „az úttörők korszakának hősei felől“ útbaigazításért első sorban irodalomtörténetírásunk atyjához fordult, aki nemcsak hogy teljesítette a kérést, hanem azt is megígérte, hogy e munkát különös figyelemben fogja részesíteni.

Már akár Toldy kitüntető ígérete, akár a tárggyal kapcsolatos eszmei vonatkozás okozta, kétségtelen, hogy Jókai e regényét azzal az érzelmi emelkedettséggel írta, mely „a szellemi ígéret-földét keresők“ emlékéit az utókor részéről megilleti. A regény vonatkozásai sokféle forrás használatát feltételezik. Hogy e tekintetben Jókai miképen járt el, arra nézve érdekes tanulsággal szolgál a Rákóczi harangja c. második fejezet idegen nyelvű idézeteinek eredete. Az „Eppur si muove“ e részlete szerint a debreceni kollégium fegyelmi bírósága a csittvári kró-